

HAALBAARHEIDSTUDIE VOOR DE OPZET VAN EEN MOBIEL KUDDEWAAKHONDENTEAM

13 december 2015

Liesje Floor, Leo Linnartz & Frans van Bommel

ARK Natuurontwikkeling en Van Bommel Faunawerk

ARK Natuurontwikkeling

Molenveldlaan 43
6523 RJ Nijmegen

Mobiel: +31 (0) 6 - 51701307
www.ark.eu
Email: leo.linnartz@ark.eu

Van Bommel FAUNAWERK

Dreijenlaan 2
6703 HA Wageningen

Mobiel: +31 (0) 6 - 2741 6188
www.vanbommel-faunawerk.nl
Email: info@vanbommel-faunawerk.nl

Documentatiepagina

Opdrachtgever:	BIJ12 – Unit Faunafonds De heer T. Heeren
Titel:	Haalbaarheidsstudie voor de opzet van een mobiel kuddewaakhondenteam
Auteurs:	
Datum:	13 december 2015
Aantal pagina's incl. bijlagen	17
Status rapport:	concept
Uitvoering:	ARK Natuurontwikkeling & Van Bommel Faunawerk
Projectnummer:	
Trefwoorden:	Landbouwhuisdieren, schapen, wolven, schade, preventie, kuddewaakhonden

INHOUDSOPGAVE

1.	INLEIDING.....	5
1.1.	Onderzoeksvragen	5
1.2.	Doelen mobiel kuddewaakhondenteam.....	5
2.	INZET VAN KUDDEWAAKHONDEN IN HET ALGEMEEN.....	6
2.1.	Randvoorwaarden inzet van kuddewaakhonden in een bevolkte omgeving	7
2.2.	Kennis	8
2.3.	Interviews met Nederlandse deskundigen.....	9
2.4.	Kuddewaakhonden en natuurbegrazing	10
3.	INZET VAN EEN MOBIEL KUDDEWAAKHONDENTEAM	11
3.1.	Procedure inzet kuddewaakhondenteam	12
3.2.	Wenproces van schapen en honden	12
4.	RESULTATEN.....	13
5.	CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	15
5.1.	Conclusies	15
5.2.	Aanbevelingen	15
6.	LITERATUUR	16

BIJLAGEN

BIJLAGE 1. KUDDEWAAKHONDEN

1. INLEIDING

In Duitsland worden verschillende maatregelen genomen om schapen tegen wolvenaanvallen te beschermen. Zoals gebleken is uit het rapport over preventieve maatregelen (van Bommel et al 2015), biedt de inzet van kuddewaakhonden in combinatie met elektrische rasters in principe de beste bescherming van een schaapskudde. Vanwege de effectiviteit, maar ook om snel op te kunnen treden indien wolven in een nieuw gebied opduiken en zich daar vestigen, is verkend of een mobiel kuddewaakhondenteam ingezet kan worden om de schapen te beschermen totdat duurzame beschermingsmaatregelen (zoals elektrische rasters) zijn gerealiseerd.

1.1. Onderzoeksvragen

Zou dit in Nederland in de toekomst ook een optie zijn om als preventieve maatregel in te zetten? Welke kosten horen hierbij? En hoe zou het georganiseerd moeten worden?

Deze haalbaarheidsstudie beoogt de volgende vragen te beantwoorden:

1. Wat is nodig voor een (mobiel) kuddewaakhondenteam?
2. Wat zijn de initiële kosten van een (mobiel) kuddewaakhondenteam?
3. Wat zijn de lopende kosten op jaarbasis?
4. Wat zijn de kosten voor de inzet van een mobiel team en wie gaat dit dragen?
5. Wie wil er gebruik van maken?
6. Wat voor tegenprestatie wordt er verlangd en wat is haalbaar?
7. Hoe om te gaan met meerdere schaapskuddes bij elkaar in de buurt en schade door wolven?

Op deze vragen wordt in de hierna volgende hoofdstukken een antwoord gegeven.

1.2. Doelen mobiel kuddewaakhondenteam

De inzet van een mobiel kuddewaakhondenteam zou voor de onderstaande effecten kunnen zorgen:

- Vervolgschade voorkomen. Wolven keren immers graag terug na een succesvolle aanval.
- Voorkomen van gewenning van wolven aan schapen als makkelijke prooi, door effectieve en snel inzetbare preventieve maatregel te treffen.
- Acceptatie van de komst van de wolf vergroten onder schapenhouders. Bovendien laten de provincies, BIJ12-Faunafonds en Wolven in Nederland zo zien dat ze betrokkenheid voelen met schapenhouders.
- Rumoer in het begin van de aanwezigheid van een wolf en de angst voor een mogelijk aanval op schapen, kunnen verminderd worden door een duidelijke en passende preventieve maatregel voorhanden te hebben, dat in werking kan treden zodra er predatie van schapen optreedt.
- Daarnaast heeft een mobiel kuddewaakhondenteam ook een voorbeeldfunctie, dat ook benut kan worden voor demonstratie, opleidingstrajecten en kennisopbouw.

2. INZET VAN KUDDEWAAKHONDEN IN HET ALGEMEEN

Om antwoord te kunnen geven op de vraag of een mobiel kuddewaakhondenteam een effectieve preventieve maatregel is in Nederland is het eerst nodig de vraag te beantwoorden of de inzet van kuddewaakhonden in het algemeen in Nederland passend is.

Reeds vele eeuwen lang zetten mensen honden in voor het beschermen van vee tegen roofdieren. Hiervoor zijn eeuwenlang gespecialiseerde rassen gefokt, zoals de Pyreneese Sennenhond uit Frankrijk, Komodor en Kuvasz uit Hongarije, de Tatrachond uit Polen, de Mare Man Abruzzese (Maremma) uit Italië of de Anatolische herder uit Turkije (zie ook bijlage 1). In de meeste landen waar de wolf nooit is verdwenen is het gebruik van kuddewaakhonden nog steeds een geliefde maatregel voor de bescherming van landbouwhuisdieren. Deze effectieve methode wordt ook weer gebruikt in Duitsland, met name in de Lausitz worden schapen in wolvengebied beschermd door de Pyreneese berghonden of Maremma. Waarbij de Pyreneese berghond het meest vriendelijk is tegenover mensen (mond. med. Erwin van Maanen).

Wat doen kuddewaakhonden?

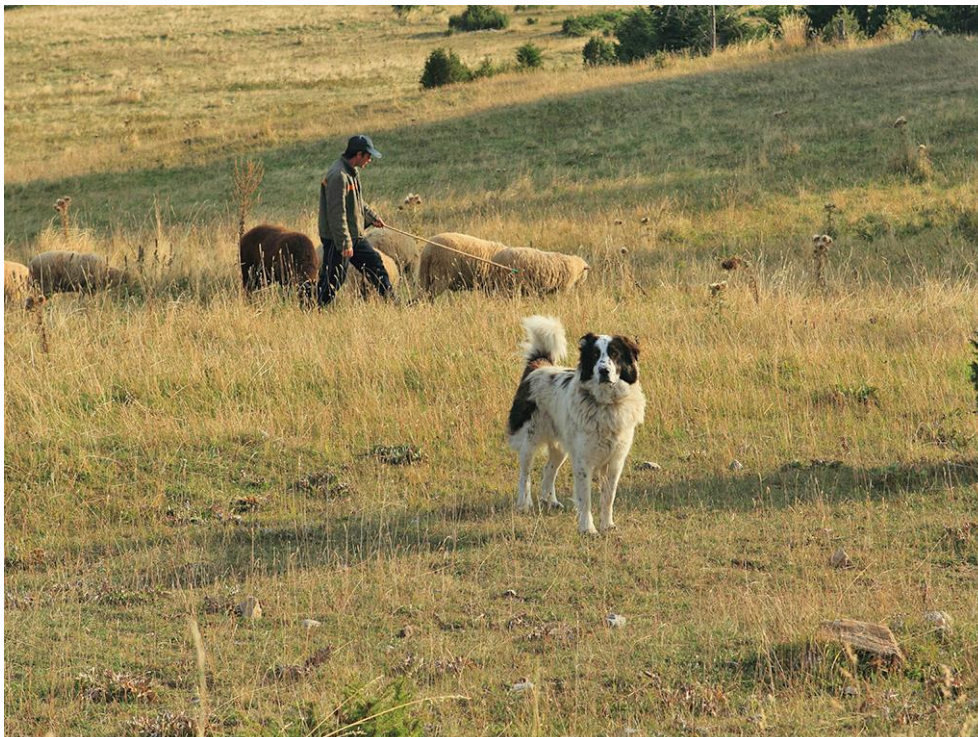
Kuddewaakhonden beschermen de schaapskudde, ze zijn ongeschikt om de kudde te drijven of sturen, hiervoor worden andere honden ingezet zoals bordercollies. De kuddewaakhonden doorbreken het jachtgedrag van de wolven. Ze plaatsen zich tussen de schapen en de wolf en blaffen luid. Dit is in het algemeen afdoende om een wolf af te schrikken, zeker als deze alleen op jacht is. Tijdens een veldbezoek ten behoeve van dit rapport is een bezoek gebracht aan Frank Neumann, een schapenhouder en tevens beheerder van het mobiele kuddewaakhonden team in de Lausitz, in zuidoost Duistland. Hij vertelt dat vanaf 2004 er maar 1 keer een confrontatie tussen de honden en de wolven geweest is met een dodelijk afloop. De honden van Neumann doodden toen een jonge wolf van 8 maanden oud.

Daarnaast brengen kuddewaakhonden rust bij de schapen. De honden geven niet alleen een veilig gevoel aan de schaapskudde. Volgens de heer Neumann houdt ook wild zich op in de nabijheid van de honden om zich zo tegen een wolven aanval te beschermen. Als bewijs liet de heer Neumann een foto zien waar reeën rustig grazend om het schapenraster staan. Onduidelijk is of dit structureel is of incidenteel.

2.1. Randvoorwaarden inzet van kuddewaakhonden in een bevolkte omgeving

Kuddewaakhonden beschermen een schaapskudde niet alleen tegen wolven, maar ook tegen andere honden of tegen vermeend gevaar, zoals voorbijgangers, katten, etc. etc. Het geeft dus veel geluidsoverlast voor de directe omgeving en is een potentieel risico in vrij toegankelijke gebieden. Gelukkig is niet ieder kuddewaakhondenras (of –individu) even fanatiek. In Duitsland wordt voor 90% de Pyreneese berghond ingezet. Dit is in vergelijking met andere kuddewaakhonden een relatief vriendelijke hond. Ook Neumann werkt met dit ras. Hij fokt en traint deze honden al meer dan 15 jaar. In 1989 werd zijn schaapskudde voor het eerst aangevallen door wolven, waarbij vijf schapen werden gedood. Daarna bleef het rustig tot 2002, toen achtereenvolgens drie aanvallen volgden waarbij drie keer negen schapen werden gedood, in totaal 27. Vanaf dat moment werd met behulp van de overheid naar een oplossing gezocht, wat resulteerde in voorzorgsmaatregelen als elektrische euronetten en de inzet van kuddewaakhonden.

De kuddewaakhonden zijn pas inzetbaar na een socialiseringstraining van ongeveer 2 jaar, waarbij ze opgroeien in de schaapskudde. Daarna trekt de herder zich terug en zijn de honden aangewezen op de schaapskudde, waardoor de band tussen beide nog sterker wordt. Het is erg belangrijk dat kuddewaakhonden vanaf het begin van hun jonge leven altijd bij de schapen zijn. Alleen dan vindt de juiste socialisering plaats. In de training van de kuddewaakhonden werkt het raster als begrenzing van het door hen te bewaken gebied. Maar mochten de schapen uit het raster zijn dan springen de honden zonder aarzeling over het raster heen en gaan met de kudde mee (mond. med. Neumann).

Figuur 1: Een Karakachan herder met zijn baasje en schaapskudde in Bulgarije.

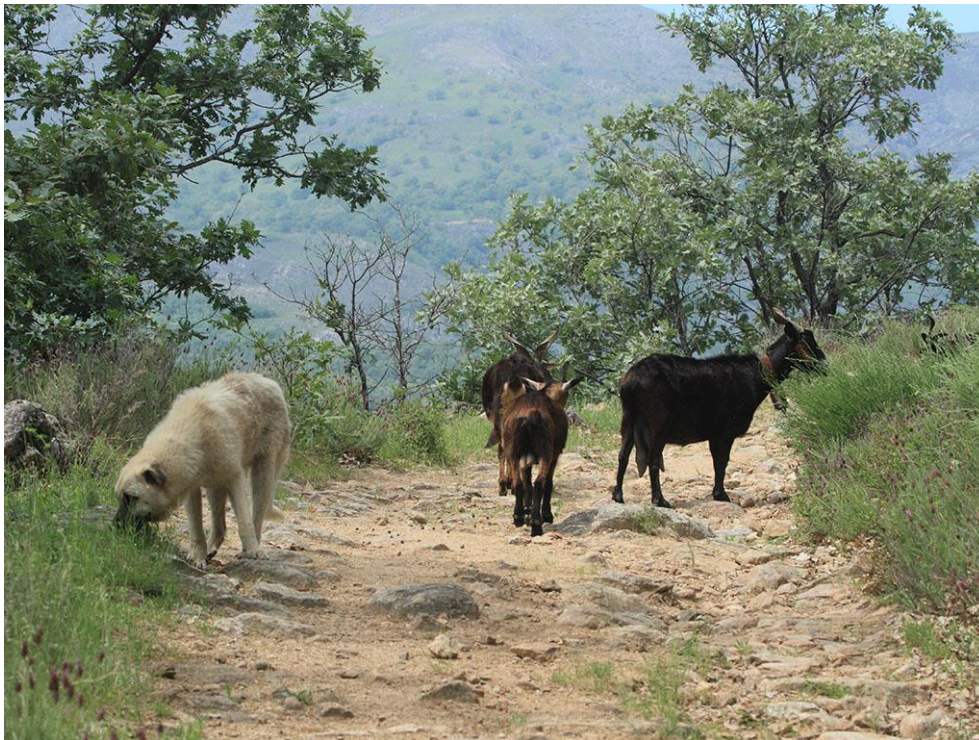
De kuddewaakhonden hebben weinig contact met mensen en worden getraind om alleen bij de schapen te blijven. Dit kan in verband met de veiligheid alleen in combinatie met het gebruik van elektrische rasters of onder toezicht van een herder in een door mensen niet te intensief gebruikt

gebied. De honden worden eenmaal per dag gevoerd. Ook is er menselijk contact als om de paar dagen de euronetten worden verplaatst.

In principe zijn er altijd twee honden bij een kudde. De honden vormen een team en werken samen. Minimaal een van de honden is een ouder en dus meer ervaren dier. Zij of hij is heel belangrijk in het leerproces voor de jonge onervaren hond. Hoe de hond zich dient te gedragen leert het van de oudere honden en niet van de herder. De herder schept alleen de juiste randvoorwaarden waarbinnen zich het leerproces kan afspelen.

Naast de begrenzing van het raster is voorlichting van de lokale bevolking en overheden over de aanwezigheid van kuddewaakhonden erg belangrijk. In de Lausitz wordt de bevolking geïnformeerd via bordjes aan het raster en huis aan huis nieuwsbrieven.

Naast veiligheid is geluidoverlast ook een punt waarmee rekening dient te worden gehouden. De honden blaffen naar voorbijgangers, honden, katten, vossen en dergelijke wanneer deze tot op 100 meter afstand voorbij komen. Aan constante menselijke activiteit, zoals auto's en fietsers, kunnen de meeste honden wennen. De honden die hieraan niet wennen zijn ongeschikt om in de nabijheid van dorpen te houden.

Figuur 2: Een berghond met geitenkudde zonder herder in de Spaanse bergen.

2.2. Kennis

Kennis van honden en schapen blijkt in de Lausitz cruciaal voor de inzet van kuddewaakhonden. In Duitsland zijn er in het begin veel dingen misgelopen door gebrek aan kennis. De overheid in sommige Duitse deelstaten subsidieerde de aanschaf van kuddewaakhonden waardoor heel veel schapenhouders in korte tijd honden aanschaften zonder kennis van zaken. Neumann adviseert een langzame start met één hond onder stevige begeleiding waarin hij graag zelf een rol speelt.

Een optie zou kunnen zijn om één schapenhouder op te leiden met een kuddewaakhondenteam. Met als doel de kennis over kuddewaakhonden onder de Nederlandse schapenhouders uit te breiden en de situatie zoals deze zich voor deed in Duitsland te voorkomen. Zijn belangrijkste taak is dan voorlichting geven aan andere schapenhouders die met kuddewaakhonden willen starten. Daarnaast zou de schapenhouder zijn honden in noodgevallen kunnen inzetten bij andere schapenhouders.

Neumann gaf ook het dringende advies om voorlichting aan schapenhouders over kuddewaakhonden altijd in combinatie te geven met informatie over de aanwezige wolven. In de Lausitz is bij bijeenkomsten ook altijd iemand van Büro LUPUS aanwezig.

In Duitsland is er een Arbeitsgemeinschaft (AG) Herdenschutzhunde opgericht. In deze werkgroep zetten schapenhouders en andere eigenaren van kuddewaakhonden zich in om het gebruik van kuddewaakhonden te bevorderen. Belangrijke speerpunten van de AG zijn o.m.: kennis verspreiden over de inzet van kuddewaakhonden, scholing van toekomstige hondeneigenaren, selectie van honden in fokprogramma (voldoende beschermingsdrang, maar vriendelijk tegenover mensen), en certificering van kuddewaakhonden.

De AG Herdenschutzhunde is actief in de volgende Duitse deelstaten:

- Brandenburg
- Thüringen
- Mecklenburg-Vorpommern
- Niedersachsen
- Nordrhein-Westfalen
- Baden-Württemberg
- Hessen
- Bayern

De aanspreekpartner voor Nordrhein-Westfalen is Schäfererei Humpert in Marienmünster. Zie ook de volgende link: <http://www.ag-herdenschutzhunde.de/>.

2.3. Interviews met Nederlandse deskundigen

Uit de interviews met deskundigen blijkt dat de meesten zeer terughoudend zijn over de inzet van kuddewaakhonden in de Nederlandse situatie. Dit ondanks dat de effectiviteit al eeuwen bewezen is. Redenen hiervoor zijn ten eerste zorgen over de veiligheid van de mensen in ons drukbevolkte land. Ten tweede dat de inzet zeer kosten- en arbeidsintensief is. En ten derde is er veel vakkennis nodig en die ontbreekt momenteel. Nederland heeft geen cultuur van kuddewaakhonden, dus schapenhouders en bovenal recreanten moeten opnieuw leren hoe hier mee om te gaan.

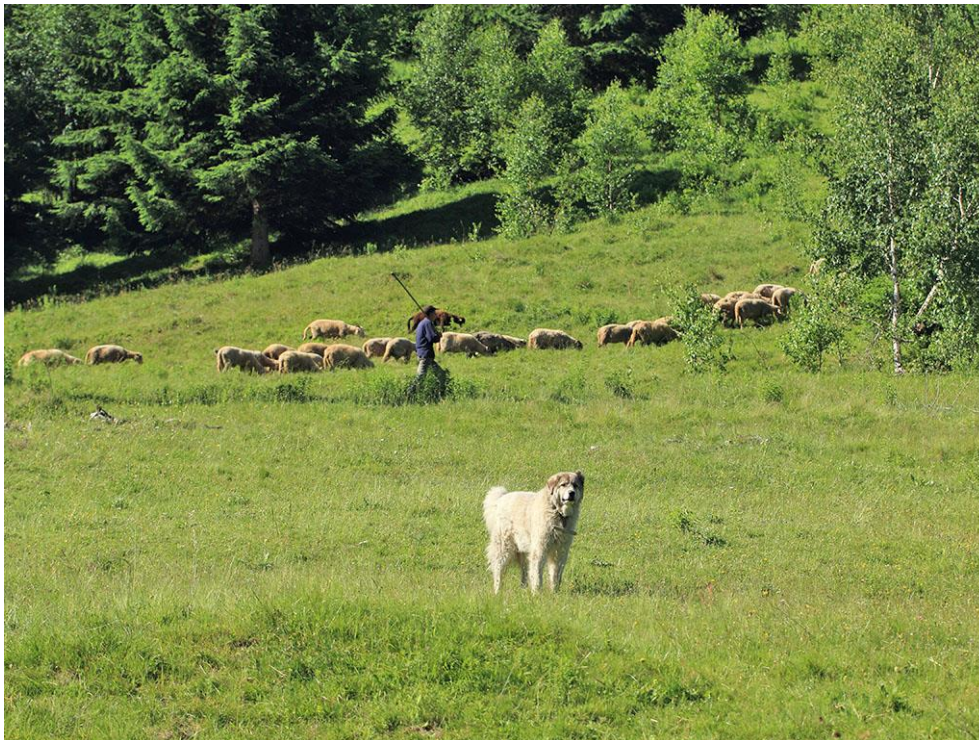
Dit maakt de inzet van kuddewaakhonden beperkt mogelijk. Zoals in het geval er een herder bij de kudde aanwezig is, maar de vraag is of dit haalbaar en betaalbaar is? Bovendien biedt de aanwezigheid van een herder al een zekere mate van bescherming. Daarnaast wordt door enkele geïnterviewden geopperd, om kuddewaakhonden toe te passen in grote natuurgebieden,

bijvoorbeeld in combinatie met gescheperde kuddes of met een groot vast raster dat niet langs een pad ligt.

Andere maatregelen liggen in het drukke Nederland meer voor de hand. Velen zien de inzet van elektrische rasters een meer passende oplossing op dit moment. Pas wanneer elektrische rasters niet meer voldoende zijn, kan overwogen worden om kuddewaakhonden in te zetten. Dit sluit aan bij de Duitse ervaringen van dit moment.

2.4. Kuddewaakhonden en natuurbegrazing

Kunnen kuddewaakhonden worden ingezet bij natuurbegrazing met gescheperde kuddes (rondtrekkende kuddes)? Hierover zijn de meningen verdeeld. Neumann vindt dat de honden vastgebonden aan de watertanks in de afrastering moeten achterblijven als de schapen overdag rondtrekken. Hij heeft hiervoor 2 redenen: als de honden de hele dag moeten lopen zijn ze 's nachts te moe om de kudde te bewaken. Daarnaast vindt hij het te gevaarlijk om met dieren in de dorpen te lopen. De ervaring van Neumann is wel dat bordercollies (schapendrijfhonden) goed samen gaan met kuddewaakhonden. Ook de Zwitserse onderzoeker Hillbrand denkt dat het mogelijk is (mondelijke mededeling Michael Glock, NABU). Het is waarschijnlijk afhankelijk van de lokale situatie en de gebruikte honden.

Figuur 3: Een berghond in Roemenië.

Drents Initiatief

Schapenhouder Jos Robroek onderzoekt in samenwerking met kuddewaakhondenexpert Ray Dorgelo in de praktijk de mogelijkheden om Karpatische kuddewaakhonden in te zetten bij een gescheperde kudde in Exloo, Drenthe. Robroek is onlangs, in augustus, gestart als herder van de schapen in Exloo in opdracht van Stichting Schaapskudde Exloo. Vanaf het begin wil hij zijn kudde tegen wolven beschermen, en wil daarom graag een ezel en kuddewaakhonden laten mee lopen met de kudde. Robroek heeft al 30 jaar ruime ervaring met honden en heeft onder andere een hondenschool gehad. Of het mogelijk is om Karpatische kuddewaakhonden in te zetten wil hij graag verkennen. De honden moeten in ieder geval sociaal en publieksvriendelijk worden opgeleid maar of deze dan nog effectief zijn bij een wolvenaanval is niet bekend. Ray Dorgelo begeleidt al een tiental jaren schapenhouders met kuddewaakhonden in Oost-Europa. Hij heeft ruime ervaring met het opleiden van honden en het begeleiden van herders en hun kudde. Op dit moment wordt de verkenning uit eigen middelen gefinancierd. Hier liggen kansen voor de overheid om aan te haken, te profiteren van dit particuliere initiatief en dit uit te vergroten.

Figuur 4 Schapsherder Jos Robroek in het Drentse Exloo die zijn kudde wil beschermen tegen wolven door het mee laten lopen van een ezel en kuddewaakhonden in zijn rondtrekkende kudde.

3. INZET VAN EEN MOBIEL KUDDEWAAKHONDENTEAM

Sinds het bestaan van het kuddewaakhondenteam in Duitsland in 2007 is deze drie keer opgeroepen. Dat is minder dan eenmaal in de twee jaar.

De inzet van kuddewaakhonden is de laatste stap in het proces van het nemen van preventieve maatregelen. Het is van belang om eerst de geijkte maatregelen toe te passen, zoals het plaatsen van elektrische rasters (Zie rapport "Effectieve en praktisch uitvoerbare preventieve maatregelen ter

voorkoming van predatie van vee door wolven”). Pas als dit niet afdoende blijkt te werken, dan kan de inzet van kuddewaakhonden overwogen worden. In de regel worden kuddewaakhonden pas ingezet als er herhaaldelijk schade optreedt om te voorkomen dat op basis van eenmalige incidenten dure maatregelen genomen worden.

De inzet van een mobiel kuddewaakhondenteam geeft de schapenhouder de kans om aan kuddewaakhonden te wennen en zelf één of meer honden aan te schaffen. Als het team na 10 dagen vertrekt mag hij in Duitsland twee honden van het team overnemen. Uiteraard kan dit alleen op beperkte schaal plaatsvinden. Als alternatief kan hij natuurlijk ook honden van elders kopen. Deze dienen wel binnen een kudde opgegroeid en getraind te zijn om direct bescherming te bieden.

3.1. Procedure inzet kuddewaakhondenteam

Voordat het mobiele kuddewaakhondenteam ingezet wordt in de Lausitz in Duitsland dient er aan een aantal randvoorwaarden voldaan te zijn.

- Er is herhaaldelijk schade door wolven vastgesteld in dezelfde schaapskudde;
- De inzet van andere preventieve middelen, zoals een deugdelijk raster, bleek niet effectief;
- De schapenhouder staat positief tegenover het houden van kuddewaakhonden voor de lange termijn.

De inzet van het mobiele kuddewaakhondenteam in Duitsland verloopt als volgt:

- Neumann of een van zijn collega's arriveert met tenminste twee kuddewaakhonden;
- Zijn inzet duurt 10 dagen. Dit is een gewenningsperiode voor de schapenhouder en zijn kudde aan de honden en v.v.;
- Daarna krijgt de schapenhouder de kans om twee honden over te nemen en de inzet van kuddewaakhonden te continueren.

3.2. Wenproces van schapen en honden

Bij de inzet van honden bij schapen die dit niet gewend zijn, zoals het geval is bij de inzet van een mobiel kuddewaakhondenteam, dient dit rustig en langzaam te worden uitgevoerd. Anders zullen de schapen, die al gestrest zijn door de wolvenaantal, nog meer stress ervaren. De gewenningstijd en integratie van kuddewaakhonden in een schaapskudde hangt normaal gesproken af van de volgende factoren:

- De ervaring van een kudde met honden en wolven;
- de ervaring van de nieuwe eigenaar van de kuddewaakhonden;
- de leeftijd, training en ervaring van de kuddewaakhonden;
- het kuddewaakhondenras;
- het schapenras.

Het idee om een demonstratie van het werk van kuddewaakhonden te maken lijkt Neumann dan ook geen goed idee. Wel nodigt hij alle geïnteresseerden uit om zijn bedrijf te bezoeken. Als er in Nederland een schapenhouder is die met kuddewaakhonden werkt of wil werken, dan zou deze de voorbeeldfunctie kunnen vervullen die Neumann in Duitsland heeft. Tevens biedt de AG Herdenschutzhunde mogelijkheden tot kennismaking met de inzet van dergelijke honden aan.

4. RESULTATEN

Vraag 1: Wat is nodig voor een (mobiel) kuddewaakhondenteam?

Nodig zijn twee honden van de juiste komaf, die als pup een 2-jarige socialiseringstraining tot kuddewaakhond succesvol afgerond hebben. Tenminste één van deze honden dient ervaren te zijn, de ander mag onervaren zijn. Verder zijn elektrische rasters of een herder als begeleiding noodzakelijk. Voor een mobiel team is een enthousiaste schapenhouder nodig met hondenkennis, die ze opleidt en een thuisbasis biedt en die bereid is de dieren uit te lenen. Voor het goed functioneren van de honden moeten ze permanent bij een schaapskudde zijn.

Vraag 2: Wat zijn de initiële kosten van een (mobiel) kuddewaakhondenteam?

Tabel xx. Overzicht rasterkosten (overgenomen van Van Wijngaarden Afrasteringen en Gallagher)

	Prijs per meter benodigd materiaal	Prijs per meter montage	Soort Schrikdraad- apparaat	Prijs Schrikdraad- apparaat
Elektrische nettenraster met bovendraad	€ 2,60	€ 1,00		
Soort lichtnetapparaat			M1800i	€ 799,00
Soort batterij-apparaat			B280	€ 389,00
Hoeveelheid aarding/accessoires				€ 200,00

De rasterkosten zijn te vinden in de tabel hierboven. Daarnaast heb je manuren voor het plaatsen van de netten als ook voor controle van het net. Vergeet niet dat ook langs sloten of andere wateren euronetten geplaatst moeten worden, omdat wolven goede zwemmers zijn.

De aanschaf van honden kost voor puppy's € 1.000 - 1.200 en voor volwassen dieren € 3.000 - 5.000. Een kennisbezoek aan een voorbeeldlocatie, bijvoorbeeld Frank Neumann in de Lausitz kost circa 400,- Euro. Een bezoek aan het Arbeitsgemeinschaft (AG) Herdenschutzhundebij Marienmünster is wellicht goedkoper omdat het dichterbij Nederland ligt.

Vraag 3: Wat zijn de lopende kosten op jaarbasis?

Jaarlijkse kosten voor voer en de dierenarts liggen tussen € 300 - 1.000, gemiddeld 800 Euro bij Neumann. De kosten voor de 21 honden van Jürgen Körner bedragen circa € 15.000 per jaar. Op de lange termijn, circa 10 jaar, moeten zowel het raster met schrikapparaat als de honden vervangen worden. Daarvoor kan jaarlijks 10% afschrijving gereserveerd worden. Voor reparaties en vervanging van batterijen kan jaarlijks 5% gereserveerd worden.

Vraag 4: Wat zijn de kosten voor de inzet van een mobiel team en wie gaat dit dragen?

Neumann krijgt van zijn deelstaat:¹

- € 5.000 subsidie per jaar voor het houden van 2 kuddewaakhonden
- € 5.000 per inzetactie van het mobiele kuddewaakhondenteam van 10 dagen
- 60% hiervan wordt gefinancierd door de overheid
- 40% wordt gefinancierd door pro wolven clubs.

Vraag 5: Wie wil er gebruik van maken?

In principe vooral schapenhouders. Eventueel als wolven ook op runderen, paarden of geiten gaan prederen, dan komen die ook in aanmerking. Elke diersoort heeft in principe zijn eigen getrainde

¹ Deze bedragen verschillen per Duitse deelstaat en zijn aan verandering onderhevig.

kuddewaakhonden nodig, omdat het gebruikelijk is dat een hond tijdens zijn training alleen gesocialiseerd wordt met één diersoort.

Uit interviews met verschillende schapenhouders in het najaar van 2014 werd duidelijk dat schapenhouders wel geïnteresseerd zijn in kuddewaakhonden mits de overheid het gebruik van deze honden financiële ondersteunt. Verder waren de schapenhouders van mening dat de inzet van een mobiel kuddewaakhondenteam om verdere schade na een wolvenaanval te voorkomen voor gedupeerde schapenhouders kosteloos dient te zijn. Daarmee kan nieuwe schade verhinderd worden, waardoor het aantal schadegevallen en daarmee schadetegemoetkomingen lager zullen uitpakken. En, erg belangrijk, door een snelle inzet kan worden voorkomen dat wolven zich op schapen gaan specialiseren (prooidiergewenning).

Vraag 6: Wat voor tegenprestatie wordt er verlangd en wat is haalbaar?

Om schapenhouders te stimuleren preventieve maatregelen te treffen en schade te voorkomen, wordt geadviseerd om als financiële prikkel een drempelbedrag voor de inzet van een mobiel kuddewaakhondenteam te hanteren.

Vraag 7: Hoe om te gaan met meerdere schaapskuddes bij elkaar in de buurt en schade door wolven?

De dichtheid aan bedrijven en de gebruikte veehouderijsystemen zijn in Nederland niet gelijk aan die in de Lausitz. Zo is in Nederland de dichtheid aan schaapskuddes beduidend groter, waardoor naastgelegen bedrijven al snel ook preventieve maatregelen zullen vragen. De inzet van een mobiel kuddewaakhondenteam kan echter maar op één locatie en in één schaapskudde tegelijkertijd plaatsvinden, zodat de Duitse werkwijze niet zondermeer kan worden overgenomen.

Figuur 5: Een Anatolische herder in functie in Turkije. De stalen halsband met pinnen geeft hem voordeel in gevechten met een wolf.

5. CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

5.1. Conclusies

- De inzet van een mobiel kuddewaakhondenteam kan een voorbeeldfunctie vervullen. Het kan een plek zijn waar schapenhouders worden opgeleid. Kennisontwikkeling is belangrijk voor het slagen van de inzet van kuddewaakhonden, zoals blijkt uit de ervaringen in Duitsland.
- Daarnaast kan het ook fysieke bescherming geven aan schapen als blijkt dat andere preventieve maatregelen niet afdoende werken tegen predatie door wolven.
- Voorwaarden in verband met de veiligheid:
 - constant toezicht van een herder, omdat zowel de lokale bevolking als de schaapskudde niet gewend zijn aan kuddewaakhonden
 - Na verloop van tijd, wanneer de schapen en honden gewend zijn kunnen de honden ook in combinatie met elektrische euronetten worden ingezet.
- Inzet van vaste teams kuddewaakhonden door eigenaren blijkt veel belangrijker dan een mobiele kuddewaakhondenteam. De ervaringen van mensen als Frank Neumann blijken wel heel belangrijk als kennisbron voor anderen schapenhouders om de inzet van kuddewaakhonden tot een succes te maken.
- Een mobiel team kan voor een schapenhouder de drempel verlagen om zelf ook kuddewaakhonden in te zetten.

5.2. Aanbevelingen

- Een klein educatieproject starten (gefinancierd door de overheid en ondersteund door organisaties die wolven steunen, zoals Wolven in Nederland) waar schapenhouders leren om te gaan met kuddewaakhonden in combinatie met elektrische euronetten. Kennis over training, inzet en voedsel kan uit Zwitserland en Duitsland worden gehaald.
- Zo'n pilotproject kan het beste opgestart worden in een regio waar wolven het eerst verwacht worden in Nederland (Groningen, Drenthe en Twente) en in samenwerking met lokale schapenhouders en hun organisaties.
- Het duurt waarschijnlijk enkele jaren voordat schapenhouders effectief en succesvol kunnen werken met de honden. Tijdig starten van het project is dus aan te raden.
- Voorlichting aan de lokale bevolking over de inzet van kuddewaakhonden kan ook plaatsvinden door excursies te organiseren door schapenhouders in combinatie met natuurorganisaties. Deze schapenhouders kunnen een voorbeeldfunctie vervullen. Zeker als deze in noodsituaties bereid zijn honden en herders in te zetten als mobiel kuddewaakhondenteam.
- Van het eigen burgerinitiatief van herder Jos Robroek en kuddewaakhonden expert Ray Dorgelo kan veel geleerd worden. Dit lijkt kansrijk om uit te vergroten en als pilotproject te gebruiken voor kuddewaakhonden bij gescheperde schaapskuddes.

6. LITERATUUR

Bommel, F. van, L. Linnartz en L. Floor (2015) Effectieve en praktisch uitvoerbare preventieve maatregelen ter voorkoming van predatie door wolven. ARK Natuurontwikkeling en Van Bommel Faunawerk.

Interview Neumann

Interview verschillende Nederlandse schapenhouders en wolvendeskundigen

Livestock Guardian Dogs. Integrating Livestock guardian dogs into a new livestock herd. Olaf van der Geest, Bsc thesis, Larenstein

Interview Ray Dorgelo

Interview Jos Robroek

Landwirtschaftliches Wochenblatt (2015) Hunde halte die Wölfe fern. Nr. 28: 33-35.

<http://www.ag-herdenschutzhunde.de/>

Leitfaden Herdenschutzhunde Die Eingewöhnung eines trainierten, adulten Herdenschutzhundes in eine für ihn fremde Tierherde. AG Herdenschutzhunde, IFAW und LUGV Brandenburg.

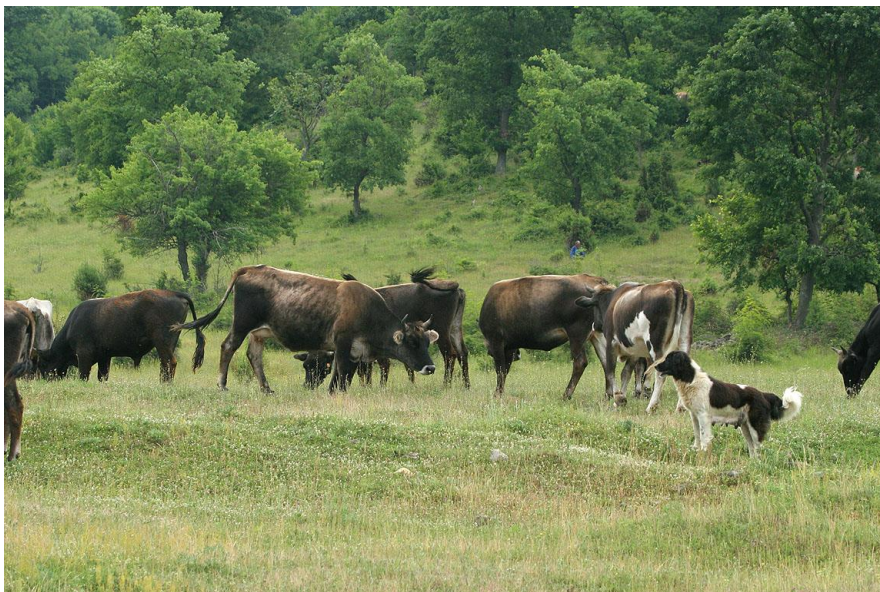
Figuur 6: Twee Anatolische herders alarmeren voor langslopende toeristen.

BIJLAGE 1. KUDDEWAAKHONDEN

Kuddewaakhonden worden in Nederland vaak berghond genoemd, omdat ze vooral in afgelegen, bergachtige streken gebruikt werden. Berghonden zijn grote honden met een schofthoogte van 65 tot 85 cm, die gefokt zijn om schapen, runderen en geiten te beschermen tegen roofdieren en dieven. Ze kunnen goed het hele jaar buiten leven, mits het niet te nat is. Kuddewaakhonden zijn vaak wit van kleur en hebben een lange krullende vacht, waardoor ze wat op de schapen lijken die ze moeten beschermen. Rassen die bruin gekleurd zijn komen vaak uit een streek waar de schapen ook bruin zijn.

Kuddewaakhonden zijn vaak 's nachts actiever en overdag rustiger, een aanpassing aan hun taak. Het zijn van origine onafhankelijke en moeilijk opvoedbare honden. Ze zijn daarom minder geschikt als huishond, maar juist wel erg geschikt voor de taak waarvoor ze eeuwenlang gefokt zijn. Voor een effectieve bescherming van een schaapskudde is niet alleen het juiste ras van belang, maar ook het individuele karakter en een gedegen training. Hierbij groeien de jonge berghonden tussen de schapen op en raken ze met deze dieren gesocialiseerd. Hierdoor ontstaat een sterke band tussen deze honden en schapen. Tijdens de training worden de honden maar weinig met mensen gesocialiseerd, waardoor ze ook mensen bij hun schaapskudde weg houden. Enkele rassen zijn:

- Pyreneese berghond
- Berghond van de Maremnenen en Abruzzen
- Bergamasco
- Cão de Serra da Estrêla
- Aidi
- Šarplaninac
- Komondor
- Kuvasz
- Sloveense cuvac
- Tatrachond
- Zuid-Russische owcharka
- Kaukasische owcharka
- Karakachanska ovcharka (Karakachan herder)
- Anatolische herdershond
- Centraal-Aziatische owcharka
- Tibetaanse mastiff

Figuur 7: Een Karakachan bewaakt zijn gescheperde kudde runderen in Bulgarije.